

Konfrontace nesvobodného státu se životem

Nad fotografiemi Haralda Hauswalda

Harald Hauswald (nar. 1954) je považován za autora obrazů, které dobře charakterizují východní Německo. Vytvořil kultovní snímky ze závěrečné fáze existence Německé demokratické republiky (NDR). Většina jeho nejznámějších fotografií pochází z Východního Berlína.

Hauswald i po šedesátce nosí dlouhé vlasy, mluví klidně, i v řeči tvoří obrazy. Jeho klid dokáže spolehlivě narušit věta: *Nebylo všechno špatné*. Pak reaguje nejdříve jadrným slovem nahrazujícím uplivnutí. Vzápětí třeba poznámkou: *Samozřejmě že si lidé pomáhali, když nic nebylo a nic jiného jim nezbývalo*. Hauswald toho ale moc nenamluví. Texty do knih s jeho fotografiemi píše spisovatel Lutz Rathenow.

O to větší cenu má projekt Nadace pro zpracování diktatury SED¹ (Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur). Jedná se hlavně o výstavu Hauswaldových fotografií jejichž ukázky přinášíme na následujících stránkách. Součástí projektu je ale například i Youtube kanál se sérií videí, na nichž jinak málo sdílný fotograf pronáší zhruba čtyřminutové komentáře ke svým nejznámějším snímkům.

Za charakteristický považují komentář ke koloně limuzín značky Volvo. V jedné z nich sedí generální tajemník SED Erich Honecker a nad kolonou je nápis „Ať žije marxismus leninismus“. I léta po zániku NDR považuje Harald Hauswald spojení „Ať žije“ v daném kontextu za urážku. „Ať žije“ je vyhrazeno pro lidi. Státní

lež se fotografa osobně dotýká. Dál mluví o tom, že podél trasy byly domy a vchody do hospod opraveny jen do výšky, kam je možné z limuzíny dohlédnout. Státní absurdita Hauswalda také výrazně zasáhla.

Češi, kteří dělali za normalizace dobré fotografie, mají většinou kritický odstup. Lidé jsou na nich zobrazováni s humorem, jako figurky. Nebo fotografují ve svém prostředí paralelní společnosti, kde vynikne velikost těch, kdo jsou vytlačeni na okraj. Hauswald si odstup záměrně neudržoval. Jakkoli je kritický, zůstává součástí toho, co fotografuje. Konfrontuje oficiální verzi výkladu a zobrazování společnosti se životem. Jeho velmi známá fotografie pochází z berlínského náměstí Alexanderplatz, které sloužilo jako místo státních rituálů. Při oficiální akci, kdy skupina lidí nese východoněmecké vlajky, se najednou strhla přeháňka. Hodně foukalo a vlajky se nekontrolovatelně třepotaly. Vznikl chaos. Hauswald zachytil vpád života do organizované skupiny vlajkonošů. Vážně, neposmívá se jim. Provádí průzkum životem. Na Alexanderplatz se vrací. Fotí také nezávislá sdružení, jako třeba občanskou slavnost na jednom z dvorků, kam přišly matky s kočárky

a promísily se s umělci a disidenty. Fotí i pankáče a blázny.

Asi nejčastěji se reprodukuje Hauswaldova fotografie z berlínského metra: Je nad ránem, tři staří muži jdou z práce domů. Pracují jako noční hlídači. Ten uprostřed má zavázanou ruku. Fotograf se prý vracel z večírku a jeho přítelkyně nesouhlasila s tím, aby muže fotil. Z asi šesti snímků se jen na jednom dívají do objektivu, a to je ten jediný ostrý. Hauswald na své asi nejznámější fotografii zachytil socialistickou pustinu. Prázdnotu, tíseň, bez perspektivy a pohybu. Svět, který oficiální řeč státu nezahrnovala, ale lidé ho důvěrně znali.

V závěru existence východního Německa fotografie od Haralda Hauswalda kupovaly západoněmecké časopisy. Byl zaměstnán jako fotograf u evangelické církve, dokonce dostal těsně před pádem NDR tvůrčí stipendium, které mu pak doplatili už v západních markách. Nebyl to tedy disident podle měřítek topičů či nočních hlídačů, kteří tvořili ve volném čase. Jeho portrét Bärbel Bohley, jedné z hlavních tváří východoněmecké opozice, feministky a mírové aktivistky, patří k jeho nejpozitivnějším snímkům. Žena s cigaretou a pronikavým úsměvem. Svobodný člověk.

1 SED - Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, česky Jednotná socialistická strana Německa. Do roku 1990 vládnoucí komunistická strana v NDR.

Opak pustiny. Hauswald, který o sobě mluví velmi málo, říká, že jeho dnešní život není nijak lehký. Je to ale život ve svobodě. Jeho obrazová řeč tuto větu, která může znít jako klišé, naplňuje obsahem. Pustina, bušení do zdi v kontrastu k volnému prostoru. Hauswald tvrdí, že když vyloučí události jako narození dětí, byl den pádu Berlínské zdi nejšťastnějším dnem jeho života.

Kolik NDR vězí v dnešních nových spolkových zemích?

Kultovní kniha Haralda Hauswalda a Lutze Rathenowa *Východní Berlín* (Piper Verlag, Mnichov 1987) vzbudila v NDR poprask a byla režimem zakázána. Autorům sice způsobila potíže, zato jim přinesla trvalou slávu. Věcná a nedistancovaná perspektiva, kterou Hauswald s Rathenowem použili ve své první knize o Berlíně, umožňuje pokračování. Fotograf a jeho spisovatel vydali v roce 2006 knihu s názvem *Gewendet* (Jaron Verlag, Berlín 2006), což je slovo příbuzné se slovem Wende (převrat), které by se dalo přeložit spíše jako zpreveratováno než jako převráceno.

Autoři po svém úspěchu z roku 1987 v německé společnosti zaujali role těch, kdo „rozumějí Východu“. Hauswald v roce 1990 spoluzakládal fotografickou agenturu Ostkreutz

Výstava Voll der Osten. Leben in der DDR představuje přes sto Hauswaldových fotografií s doprovodnými texty a popisky z pera historika Stefana Wolleho. Německojazyčnou verzi výstavy je možné si objednat jako sadu plakátů formátu A1 za poplatek 30 Euro. Verzi v angličtině lze získat elektronicky ve formátu PDF a poté na vlastní náklady vytisknout. Vydavatelé jsou Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur a Ostkreutz Agentur der Fotografen. Další informace na www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/vollderosten. V případě zájmu o výstavu v češtině kontaktujte kurátorku dr. Ulrich Mähler (u.maehlert@bundesstiftung-aufarbeitung.de).

Foto: Bundesstiftung Aufarbeitung /Harald Hauswald

(Východní křižovatka), Rathenow je v současnosti zmocněncem pro dokumentaci činnosti východoněmecké tajné služby Stasi pro Svobodný stát Sasko. Druhá kniha se ptá, kolik NDR vězí v dnešních nových spolkových zemích. A ukazuje kritický osten i vůči přítomnosti. *Přístav na ostrově Hiddensee, tenkrát a dnes. Tam, kde kotvilo několik rybářských kutrů, dnes pro jachty nevidíš přístav*, poznamenává Hauswald. Kontinuity a radikální změny ukázané na detailu a na záběrech ze stejného místa. Místo hesel reklamy. Na náměstích

se rozmnožily slunečníky. Rathenow píše o dětské zubní pastě z doby socialismu, která měla banánovou příchutí. Banány nebyly k dostání, jiná dětská pasta také ne. Skutečné banány pak pamětníkům pasty nechutnaly. Racionální a emocionální rozchod s někdejší NDR jsou dvě různé věci, naznačuje Rathenow. Dětská vzpomínka na zubní pastu si nenechá vysvětlit, že skutečné banány jsou lepší. Zpracování minulosti musí být komplexnější, a to i ze strany těch, kterým se po někdejší NDR rozhodně nestýská.

**VOLL
DER OSTEN** *Leben in
der DDR*

Eine Fotoausstellung von Harald Hauswald
mit Texten von Stefan Wolle

BUNDESSTIFTUNG AUFARBEITUNG OSTKREUTZ Agentur der Fotografen

Fotografie se každé tři roky promění

Lutz Rathenow pro revue *Paměť a dějiny* upřesnil informace o Haraldu Hauswaldovi v NDR. Uvažoval o proměně vnímání fotografií, tehdejších textů a Východu vůbec:

Harald Hauswald měl v NDR zvláštní postavení. Oficiálně pracoval na polovičnický úvazek pro církev, která u nás byla svobodnější než u vás, takže měl splněnou pracovní povinnost. Platili mu velmi špatně, ale umožnili mu oficiální existenci. Směl fotografovat, ale nebyl jako fotograf veden. Byl pod stálým dohledem, občas mu udělali domovní prohlídku. Zvláštní postavení spočívalo také v práci pro západní média, kterou zčásti dělal se mnou. To bylo ilegální a trestné. Mohli ho kdykoli zatknout, ale neudělali to.

Když jsme v roce 1987 vydali knihu o východním Berlíně, vzbudilo to velký odpor z oficiálních míst. Měli strach z kombinace textu a obrazu. Dnes se těžko vysvětluje, jak je možné, že vynaložili tolik energie proti jedné knize. Mimořádně je štvalo, že jsme ji prezentovali na půdě církevních institucí a v bytech. Nechtěli, aby o Východu v umělecké zkratce mluvil někdo jinak než oni. Hauswald se dál choval jako fotograf a NDR ho nakonec jako fotografa akceptovala. Dosáhl jako člověk z NDR a z Berlína dost výjimečné pozice v systému.

Veškerý materiál k naší knize se dostával na Západ v diplomatických zavazadlech nebo ho propašovali západní žurnalisté. Úřady v NDR byly naštvané, protože předem netušily, že kniha vyjde. Já sám jsem byl předtím zatčen kvůli své první knize, co vyšla na Západě (Mit dem Schlimmsten wurde schon gerechnet. Ullstein Verlag, West Berlin 1980). V roce 1987 ale NDR stále potlačovala politické aktivity a organizace. Proti nám se vedla kampaň, ale nezavřeli nás. Za knihy se už nezavíralo.

Co se týče odstupu od společnosti, a také otázky, do jaké míry jsme byli její

Drážďany v roce 1984. Nápis na zdi vyjadřuje náladu, která se šíří nejen v Sasku: „Vztek“.

součástí, vychází pro Harald Hauswalda trochu jinak než pro mne. Hauswald zobrazuje normalitu. Vcelku výjimečně jeho fotografie zachycují něco, co se fotografovat nemělo, nebo dokonce nesmělo. Na jeho snímcích je zajímavé, že je hodně lidí dnes akceptuje jako obraz NDR. On nevytvářel disidentskou fotografii. V mých textech je více odstupu od NDR, snažím se být přívětivě kritický. Zachytil jsem třeba, jak se v noci jedni policajti vysmívali druhým. Pozitivní moment ze zkušenosti s policajty. Koláž ze skutečnosti. Výběrová.

Poslední otázka našeho rozhovoru se týkala „odbornosti v otázkách Východu“ – zda a jak je dvojice fotograf a spisovatel žádána v roli „expertů na minulost“. K naší „odbornosti“ v otázkách Východu je nejdřív třeba říci, že se ta role každých pár let proměňuje. V poslední době jsme hodně žádáni, víc než před několika lety. Je to dáno vlnou pravicového populismu v Německu, hlavně ve východním Německu. Lidé se ptají, kde se to bere, co pro ně znamená nesvobodný režim, jestli kořeny populismu jsou v něm. Dívají se po celé střední Evropě, vidí znovuzrození nacionalismu, od Rumunska přes Maďarsko, Polsko, Slovensko i Českou republiku. Je to nacionalismus a populismus různých

forem. Zaplňuje tato tendence prázdno, které zanechal komunismus? To je teď aktuální, chodím často na veřejné diskuse, kde mluvíme o NDR, protože se pokoušíme dovědět se něco o přítomnosti a budoucnosti. Ptáme se, jak dnes žít na východě Německa v pestré demokratické společnosti. V otevřené společnosti. A proč tolik lidí volí něco jiného než demokratické stany.

Harald Hauswald je se svými fotografiemi žádán i jako pamětník. Je pozoruhodné, že teprve v době po pádu NDR začal být vnímán jako umělec. Jeho fotografie se objevují v tlustých knihách o umění. To bylo v roce 1990 úplně jinak. Z Hauswalda je jeden z mistrů černobílé fotografie. Takže hrajeme mnoho rolí zároveň, můžeme mezi nimi volit. Ty se proměňují a proměňuje se i vnímání fotografií, u kterých by se někomu mohlo zdát, že jsou pořád stejné. Po téměř třicetileté zkušenosti bych řekl, že fotografie se pro pozorovatele a s pozorovatelem mění tak jednou za tři roky. Naše kniha o Berlíně vyšla už v sedmi různých verzích. Ta životnost je úplně úžasná.

Jan Šícha

Zdroj všech fotografií:
Bundesstiftung Aufarbeitung/
Harald Hauswald

Na prvního máje 1987 se Berlínem přehnala bouřka. Vítr hvízdal vlajkonošům kolem uší. Podobně se vedlo východoberlín-
skému státnímu a stranickému vedení, které se postavilo „větru změn“. Ten foukal z Moskvy už od roku 1985.

Důchodci z evangelického dobročinného Ústavu svatého Štěpána v Berlíně během skupinové terapie v Heringsdorfu na
ostrově Usedom

Bärbel Bohley byla v roce 1989 přívětivou a jemnou tvářích východoněmecké opozice. Říkává se jí „Matka revoluce“. Šťastná je revoluce, která má takové mámy.

Párek pankáčů v roce 1986 pózuje fotografovi v ulici Käthe Niederkirchner. V pozadí vybledlý vzkaz „Miluju Tě“.

Co víc je potřeba ke šťastnému dětství než zahrada a pes? Svět dospělých připomíná jen vývrtka a zapalovač.

Socialistická lidová veselice v berlínské čtvrti Pankow, 1987. Nápis nad sedícími důchodci hlásá obdobu tehdejšího českého hesla o „boji za mír“. Kdo však vzal propagandu doslova a protestoval proti militarizaci společnosti, riskoval velké potíže.

Když vedení strany a státu vyrazí v černých limuzínách, provoz v ulicích se zastaví. Lidé reptají proti „papalášům“, na zastávkách nebo v zácpě ale poslušně čekají, až konvoj zmizí. Fotografie z roku 1986.

Fanoušci berlínského fotbalového klubu Union v Karl Marx Stadtu. Vzdor si hledá cestu, kudy ven. Fanoušci nezpochybňují státní zřízení, podřívají ale obraz mládeže, jak ho vykreslovala státní propaganda.

Pouť v Drážďanech v roce 1982. Atrakce nese lákavý název „Sen o jižním moři“. Dovede však jedině: točit se v kruhu.

Ve východoberlínském metru v roce 1986. Zase jeden den za námi. Zaměstnanci jedou domů - vyčerpáni z pracovního nasazení a splněných povinností.

Mladí lidé slaví v „Jelením dvoře“ ve čtvrti Prenzlauer Berg ve Východním Berlíně. Z jejich držení těla i z toho, jak se tváří a oblékají, je znát, že NDR už dávno nechali za sebou.

Stav starých čtvrtí se v osmdesátých letech dramaticky zhoršil. Jako čirý výsměch tak působí reklama na nábytek (doslova přeloženo: „kultura bydlení“), kterou fotograf zachytil ve východoberlínské čtvrti Prenzlauer Berg v roce 1985.